

Mikulski, Zdzisław

Jerzy Kondracki (1908-1998)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/3-4, 165-170

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY KONDRACKI (1908–1998)

W drugi dzień Wielkiejnocy 1998 r. zginął podczas wędrowki w Alpach austriackich Profesor Jerzy Kondracki, wybitny geograf polski, członek Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, zamiłowany kronikarz i historyk nauk o Ziemi.

Urodzony 1 listopada 1908 r. w Warszawie, w rodzinie nauczycielskiej, wyniósł z domu zainteresowanie dydaktyką geografii. W 1926 r. ukończył gimnazjum Władysława IV i wstąpił na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego z zamiarem studiowania geografii. Studia geograficzne skończył w 1931 r., a po stażu w szkole otrzymał w 1933 r. etat asystenta w Zakładzie Geograficznym UW. Kierownik Zakładu, prof. Stanisław Lencewicz, rozwinął w nim zainteresowania geografiami fizyczną i kartografią. W tym samym roku (1933) ukazała się też pierwsza publikacja naukowa Jerzego Kondrackiego *Taras dolnego Bugu*, a już w 1938 r. wyszła praca doktorska *Studia nad morfologią i hydrografią Pojezierza Brastawskiego*.

Zapewne to prof. S. Lenczewicz, jako pierwszy przełożony, a zarazem wieloletni redaktor „Przeglądu Geograficznego” – wówczas organu Polskiego Towarzystwa Geograficznego – wyrobił w młodym pracowniku nauki potrzebę dokumentowania naukowego życia geograficznego. Już w drugiej połowie lat trzydziestych spotyka się pierwsze wzmianki kronikarskie J. Kondrackiego, zamieszczane głównie na łamach „Przeglądu Geograficznego” *Czwarty zjazd geografów i etnografów słowiańskich* (1936 r.), *Geografia w Holandii* (1938 r.), *Zjazd karpaccy w Krakowie* (1939 r.).

Zmobilizowany w 1939 r. już w połowie września znalazł się w niewoli niemieckiej i od końca maja 1940 r. przebywał cały czas w obozie jeńców „Oflag II C” w Woldenbergu (dzisiejszym Dobiegniewie) na ziemi szczecińskiej. Nawet

tam wykazał wrodzoną aktywność i potrzebę działania – już od października 1940 r. podjął w obozie wykłady geografii na tamtejszych Wyższych Kursach Nauczycielskich oraz odczyty. Od jesieni 1943 r. prowadził zajęcia na studium geograficznym według programu I roku studiów uniwersyteckich – uzgodnione korespondencyjnie z prof. S. Lencewiczem; został też wiceprzewodniczącym Koła Geografów na terenie obozu. W obozie tym rozwinięto też inne kierunki szkolenia na poziomie wyższym i średnim. Należy to traktować niewątpliwie jako ewenement edukacyjny w skali światowej. Profesor wspominał później: „Innym nurtem działalności geograficznej w niewoli było przetłumaczenie dwóch książek geograficznych z lektury nadsyłanej przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż”. Były to bezprecedensowe przykłady pracy naukowej w obozach jenieckich. Informacja J. Kondrackiego *Geografia w obozie jeńców Oflag II C* ukazała się w pierwszym powojennym roczniku „Przeglądu Geograficznego”¹.

Dzięki styczniowej (1945 r.) ofensywie Armii Radzieckiej Jerzy Kondracki znalazł się wkrótce w Warszawie i w maju 1945 r. wznowił pracę jako adiunkt w Zakładzie Geograficznym UW pod kierunkiem doc. Stefana Zbigniewa Różyckiego, geomorfologa i geologa czwartorzędu. Nadmienimy, iż prof. S. Lencewicz został zamordowany 1 września 1944 r. podczas opuszczania Starego Miasta w Warszawie wraz z całą ludnością.

Na Jerzym Kondrackim spoczął główny ciężar odbudowy Zakładu początkowo w prywatnym mieszkaniu przy ul. Wilczej 22 m. 6, wskazanym przez Jana Samsonowicza, profesora geologii UW, a po 2 latach (w 1947 r.) w gmachu chemii uniwersyteckiej przy ul. Pasteura 1. Współdziałał też przy wznowieniu działalności Polskiego Towarzystwa Geograficznego (już 6 maja 1945 r.). Jednocześnie (1 X 1945 r.) podjął dodatkową pracę w Głównym Urzędzie Pomiarów Kraju (GUPK), jako naczelnik Wydziału Redakcji Map; rozwinął tam (do 1951 r.) swe zainteresowania kartograficzne.

Kierownikiem Zakładu Geograficznego UW mianowano w grudniu 1945 r. doc. S. Różyckiego, który pełnił tę funkcję do 1951 r. W tym czasie współpracował on przy organizacji Instytutu Geograficznego UW z przybyłym z Instytutu Geograficznego UJ prof. Stanisławem Leszczyckim. Do utworzenia Instytutu doszło jesienią 1951 r., a Jerzy Kondracki objął w nim w 1952 r. Katedrę Geografii Fizycznej – jedną z 5 Katedr Instytutu – i stał się wówczas głównym współpracownikiem prof. S. Leszczyckiego, kierownika Instytutu.

Stanisław Leszczycki był wówczas jednym z twórców Polskiej Akademii Nauk, powstałej w 1951 r. w wyniku uchwały I Kongresu Nauki Polskiej. Wkrótce też przystąpił do utworzenia Instytutu Geografii PAN (1953 r.) i tam też, przede wszystkim, skierował swe wysiłki naukowe i organizacyjne. Główny ciężar rozwinięcia działalności Instytutu Geograficznego, włączonego w 1952 r. do

Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UW, spoczął na barkach Jerzego Kondrackiego – nieformalnego zastępcy kierownika. Po Stanisławie Lencewiczu swym przełożonym z lat międzywojennych – przejął umiejętności i formy organizacyjne, a w dużym stopniu także zdolności kronikarskie. Pierwsze sprawozdanie z dziejów geografii warszawskiej okresu wojennego i tuż powojennego zostało przezeń napisane już na przełomie 1945 i 1946 r.; opublikował także sprawozdanie z pierwszego zjazdu geografów, geologów i geodetów w lecie 1945 r. i pierwsze powojenne spotkanie Polskiego Towarzystwa Geograficznego w jesieni 1946 r.

W 1953 r. Profesor Jerzy Kondracki został dziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UW. Podjął wówczas kroki w kierunku utworzenia odrębnego Wydziału Geografii. Było to przedwczesne. Zamierzenie to zostało uczeczywione dopiero po upływie prawie ćwierć wieku. Na polu naukowym Jego ważnymi osiągnięciami było opracowanie i wydanie w PWN w 1955 r. nowej wersji podręcznika S. Lencewicza *Geografia fizyczna Polski* oraz pośmiertnego wydania dzieł swego Profesora (1954, 1957). Ponadto obszernie dokumentował liczne konferencje, zjazdy i spotkania geograficzne oraz pokrewnych nauk o Ziemi – w kraju i za granicą.

Na szczególne uznanie zasługują organizowane przez Profesora zespołowe badania terenowe środowiska geograficznego, zwłaszcza na terenie Polski północno-wschodniej – regionu dobrze przezeń poznanego i ulubionego; teren ten stał się po latach przedmiotem osobnej monografii². Rozpoczął je już jesienią 1946 r., korzystając z bazy terenowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Giżycku, przeniesionej w 1952 r. do Mikołajek – do Stacji Hydrobiologicznej Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN. Wcześniej (sierpień 1950 r.) zorganizował w Giżycku, wspólnie z prof. Rajmundem Galonem z UMK w Toruniu, międzyuniwersytecki kurs limnologiczny dla magistrantów geografii kilku uczelni polskich, pragnących specjalizować się w badaniach jeziornych. Kurs ten zapoczątkował naszą niemal półwieczną współpracę, która stała się bodaj najważniejszym elementem mego rozwoju naukowego³.

W 1965 r. ukazało się pierwsze wydanie podręcznika Jerzego Kondrackiego *Geografia fizyczna Polski*, jako dzieła samodzielnego. Stało się ono bodaj najważniejszym dziełem geografii naszego kraju i miało następnie 6 wydań polskich i kilka w językach obcych. Układ podręcznika opierał się na tzw. dziesiętnym podziale regionalnym fizycznogeograficznym kraju, opracowanym i opublikowanym przez Profesora w kilku jego artykułach, dotyczących zarówno Polski, jak i krajów ościennych i innych. Wynikiem badań nad regionalizacją były częste wystąpienia Profesora na sympozjach krajowych i zagranicznych, poświęconych specjalnie temu zagadnieniu, a w końcu lat 60. ukazała się pierwsza publikacja książkowa pt. *Podstawy regionalizacji fizycznogeograficznej* (PWN, Warszawa 1969) i ponownie

w 1976 r. (wyd. II poszerzone). W rok później (1977 r.) ukazało się kolejne wydanie pt. *Regiony fizycznogeograficzne Polski*.

Szczególnym zainteresowaniem darzył Profesor kartografię i jej efekty w postaci map i atlasów geograficznych. Poczynając od wydanego pod Jego redakcją w 1949 r. *Małego Atlasu Polski* (w Głównym Urzędzie Pomiarów Kraju), następnie ponad 20-letniemu przewodnictwu w Komitecie ds. Kartografii Ogólnej przy prezesie Centralnego Urzędu Geodezji i Kartografii (CUGiK). W latach 60. i 70. był zastępcą przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego Narodowego *Atlasu Polski*, członkiem Komisji Atlasów Narodowych i Regionalnych Międzynarodowej Unii Geograficznej (IGU), a później wspólnej grupy roboczej atlasów środowiska Unii i Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej (ICA). Od 1985 r. był przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego, „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”, a ostatnio przewodniczącym Rady Naukowej *Atlasu Rzeczypospolitej Polskiej* – największego dzieła kartograficznego Polski, wydanego w latach 1994–1998 przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii oraz Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN.

Z kartografią była ściśle związana działalność Profesora w zakresie nazewnictwa geograficznego. Był wieloletnim członkiem Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów, a ostatnio przewodniczącym Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski; brał udział w konferencjach ONZ w sprawach standaryzacji nazw geograficznych.

Jego zainteresowania historią geografii sięgały wczesnych lat działalności naukowej. Przejawiały się one zwłaszcza w nader licznych notatkach kronikarskich. Pod tym względem był niedościgniony, a dziś notatki te stanowią prawdziwą kopalnię geograficznej wiedzy historycznej o dziejach współczesnej geografii w Polsce i w świecie. Pozostawił po sobie sporo wyczerpujących artykułów o warszawskiej geografii uniwersyteckiej; w ostatnich latach uzupełnialiśmy się wzajemnie pod tym względem. Wśród zestawu Jego bibliografii notatki kronikarskie, oprócz licznych recenzji, stanowią pokaźną liczbę pozycji.

W 1988 r. ukazało się ostatnie polskie wydanie (VI) *Geografii fizycznej Polski*. Zaakceptowane w 1987 r. przez wspomnianą Komisję Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych nazewnictwa regionów fizycznogeograficznych Jerzego Kondrackiego pozwoliło Autorowi na zamieszczenie w wydanym w 1991 r. obszernym dziele *Geografia Polski. Środowisko przyrodnicze* pod redakcją Leszka Starkla końcowego rozdziału syntetyzującego pt. *Typologia i regionalizacja środowiska przyrodniczego*. Już w 1994 r., w tej samej serii wydawniczej PWN, „Geografia Polski” ukazały się *Makroregiony fizycznogeograficzne Polski*, jako ideowy ciąg podręcznika *Geografia fizyczna Polski*, stanowiące rozwinięcie

rodzianu dzieła zbiorowego z 1991 r. Wreszcie ostatnim – „dziełem Jego życia” – stała się *Geografia regionalna Polski* (PWN, Warszawa 1998), którego wydania Autor już nie doczekał⁴. Treść dzieła została uzupełniona o tematykę gospodarczo-społeczną poszczególnych regionów i stanowi nową wersję poprzedniego podręcznika, który osiągnął ogółem kilkanaście wydań.

Należy podkreślić niezwykłą aktywność naukowo-organizacyjną Profesora. W ostatniej fazie działalności prof. S. Leszczyckiego w Uniwersytecie Warszawskim obaj występowali w 1968 r. o powołanie samodzielnego Instytutu Geografii UW. Instytut powstał w następnym roku (1969), a w rok później (1970) Profesor Jerzy Kondracki objął w nim funkcję dyrektora. Funkcję tę pełnił do sierpnia 1977 r., kiedy to powstał Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW; Profesor został w nim dyrektorem Instytutu Nauk Fizycznogeograficznych.

Ogromna była rola Profesora w Polskim Towarzystwie Geograficznym – ulubionym miejscu Jego działalności organizacyjnej. Już na pierwszym po wojnie zebraniu organizacyjnym został wybrany skarbnikiem oraz sekretarzem redakcji „Przeglądu Geograficznego”. W 1953 r. został zastępcą przewodniczącego, w latach 1959–1968 zaś przewodniczącym, a od 1968 r. ponownie zastępcą przewodniczącego – w 3 kadencjach. W 1976 r., jako jedyny z członków Towarzystwa, otrzymał tytuł honorowego prezesa PTG i jak powtarzał ostatnio – był jedynym uczestnikiem wszystkich dorocznych zjazdów Towarzystwa. Uzyskał też godność członka honorowego kilku zagranicznych towarzystw geograficznych i innych. Za swą wszechstronną efektywną działalność naukowo-organizacyjną Jerzy Kondracki otrzymał liczne odznaczenia państwowe.

Zainteresowania Profesora historią geografii przejawiały się także w wieloletnim uczestnictwie w Komitecie Historii Nauki i Techniki PAN, w którym występował jako czołowy przedstawiciel polskiej geografii; brał częsty udział w imprezach organizowanych przez Komitet.

Profesor Jerzy Kondracki zginął 13 kwietnia 1998 r. – jak geograf – podczas samotnej wędrowki w Alpach, w okolicach Klagenfurtu (Villach), w pobliżu granicy włoskiej. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, z okazji przypadającej 1 listopada 1998 r. 90. rocznicy urodzin Profesora, a zarazem 65-lecia pracy naukowej, przygotował sesję jubileuszową 18–20 czerwca 1998 r. pod hasłem *Geografia na przełomie wieków – jedność w różnorodności*⁵. Sesja odbyła się już niestety bez udziału Profesora; uczestniczyło około 100 osób, w tym kilku gości zagranicznych. Wydane na początku 1999 r. materiały zawierają treści wygłoszonych referatów, poprzedzone wspomnieniem pośmiertnym o Profesorze oraz artykułem autora niniejszej notatki o wieloletniej współpracy z Profesorem. W części historycznej znalazło się kilka referatów dotyczących 80-letnich dziejów geografii w Uniwersytecie Warszawskim. Wydano

również specjalny tom 24. „Prac i Studiów Geograficznych” poświęcony pamięci Profesora Jerzego Kondrackiego⁶; On sam dokonał wyboru swych prac przewidzianych do umieszczenia w tym tomie. Zawarto w nim także pełną bibliografię publikacji Profesora w latach 1933–1997. Tom ukazał się także po śmierci Profesora.

Profesor Jerzy Kondracki był uczonym nader pracowitym, zarazem bezpośrednim, życzliwym i towarzyskim, rzetelnym i uczynnym, chętnym do współpracy i wyrozumiałym. Pozostawił po sobie szczerą pamięć i ogromny szacunek.

Zdzisław Mikulski
(Warszawa)

Przypisy

¹ J.K.: *Geografia w Obozie Jeńców „Oflag II C”*, „Przegląd Geograficzny” T. XIX: 1939/1945, 1945/1946.

² J. K o n d r a c k i : *Polska północno-wschodnia*. Warszawa 1972 PWN.

³ Z. M i k u l s k i : *Moja współpraca z Profesorem Jerzym Kondrackim*. W: *Geografia na przelomie wieków – jedność w różnorodności*. Materiały z sesji jubileuszowej 18–20 czerwca 1998 r. Red. nauk. A. L i s o w s k i . Warszawa 1999. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, s. 17–25.

⁴ J. K o n d r a c k i : *Geografia regionalna Polski*. Warszawa 1998 Wydawnictwo Naukowe PWN 442 + 24 s. fot. kolor. + zał. mapy.

⁵ *Geografia na przelomie wieków – jedność w różnorodności*. Materiały z sesji jubileuszowej 18–20 czerwca 1998 r. Red. nauk. A. L i s o w s k i . Warszawa 1999. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶ *Prace i Studia Geograficzne*; Tom 24. *Pamięci Profesora Jerzego Kondrackiego*. Warszawa 1998 Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.